

ABDUQAYUM YO‘LDOSHEV HIKOYALARIDA XARAKTER VA RUHIYAT IFODASI

Rushana Zaripova

*Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o‘zbek tili va
adabiyoti universiteti
tayanch doktoranti*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Abduqayum Yo‘ldoshev hikoyalarida inson ruhiyatining o‘zaro tasvirlanishi, hamda hikoyalaridagi obrazlarning tasviri atroflicha yoritib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Abduqayum Yo‘ldoshev, hikoya, janr, realistik, ruhiyat, ota obrazi, qahramonlar, inson, davr muammosi, badiiy tasvir*

Аннотация: *данной статье подробно изложено взаимное описание человеческой психики в рассказах Абдукаюма Юлдошева, а также описание персонажей его рассказов.*

Ключевые слова: *Абдукаюм Юлдошев, повесть, жанр, реализм, психика, образ отца, персонажи, человек, проблема эпохи, художественный образ.*

Annotation: *In this article, the mutual description of the human psyche in the stories of Abduqayum Yoldoshev, as well as the description of the characters in his stories, is detailed.*

Key words: *Abduqayum Yoldoshev, story, genre, realistic, psyche, father image, characters, human, period problem, artistic image*

Davr va inson muammosi adabiyotshunoslikda muhim o‘rin egallab kelayotgani, inson xarakteri va ijodkor badiiy olamining mushtarakligi, ijodkor badiiy dunyosining hali ilg‘anmagan jihatlarini, ochilmagan qirralarini tadqiq qilish zarurligini taqozo etmoqda.¹⁷ Abduqayum Yo‘ldoshev asarlarini kuzatar ekanmiz, unda bosh qahramon hayotida kechayotgan ruhiy evrilishlarga duch kelamiz. “Tushov”, “Biz bo‘lmagan joylarda”, “Bezori” kabi hikoyalari yozuvchining ijodiy shaxs konsepsiyasini belgilab beruvchi asarlar deb ayta olamiz. Bugungi kunda adibning bir qator sara qissalari, hikoyalari nashr qilindi. A.Yo‘ldoshevning har bir asari matbuot yuzini ko‘rar ekan, ijodkor o‘z uslubi bilan kitobxon qalbini zabt eta oldi. Adib asarlarini o‘quvchi o‘z xayollarida hamda ko‘z o‘ngida gavdalanitira oladi. Buning boisi, muallif, asosan, syujetni o‘z hayotida guvohi bo‘lgan voqealarga tayanib aks ettiradi. Buni biz birgina “Bezori” hikoyasi misolida ham ko‘rishimiz mumkin.

Avvalo hikoya nomiga e‘tibor qilish zarur. “Bezori”. Qo‘shirnoqqa olingan “Bezori”... Qiziq kim “bezori”? Kitobxonni dastlab o‘ylantirgan savol shu bo‘lishi tabiiy hol. Nega hikoya nomi qo‘shirnoqqa olingan? Bu bilan nima demoqchi? Mutolaa davomida yozuvchi qo‘shirnoqni kinoya uchun ishlatayotganini hikoyaning so‘ngidagina tushunasiz. Chunki, asar boshlanishida sarlavha kitobxon e‘tiborini u qadar jalb qilmaydi. Bosh qahramon No‘monjonning xursandchiligi bilan boshlangan voqealar biz kutganday yakun topmaydi. Voqealar rivojiga qiziqib, davom etganingiz sari ko‘nglingizni g‘ashlik, mahzunlik egallaydi. No‘monjonga achinasiz yoinki jahlingiz chiqadi. Umuman olganda

¹⁷ Кобулова Нодира “Эркин Аъзам насрида давр ва инсон концепцияси” филология фанлари бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация, Самарқанд, 2020 й.

No‘monjon siz va bizga o‘xshagan bir inson. Shu jamiyatning a‘zosi. O‘z ishiga mas’uliyat bilan yondashadi. Uzoq yillik mehnati samarasi o‘laroq unga Yangi yil archasiga ishxonasidan chipta berishadi. No‘monjon tili bilan aytganda, “odamga o‘xshab dam olish” uchun uning ham haqqi bor, albatta. Yangi yil archasi, boz ustiga qizi Mehrinisaning tug‘ilgan kuni. O‘zi aytganiday qo‘shaloq bayram. Afsuski, farzandini baxtiyor qilmoqchi bo‘lgan otaning quvonchi uzoqqa cho‘zilmadi.

Muallif No‘monjon haqida batafsil to‘xtalmasa-da, obraz xatti-harakati yordamida uning xarakterini ochib berishni uddalaydi. Hikoya davomida, No‘monjon ishga o‘zini qurbon qilgan, hatto oilasi uchun yetarli vaqt ajrata olmagan shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Xo‘p, mayli, shuncha o‘lib-tirilganiga yarasha ish haqqi oilasini ta‘minlashga yetsa-ku yaxshi, lekin, o‘qish davomida No‘monjonni topgani bazo‘r oila tebratishga yetishi, shunda ham ayoli tikuvchilik qilib topgan pullari bilan bu oydan keyingi oyga bir amallab yetib olishlari ma‘lum bo‘ladi. Bir so‘z bilan aytganda, turmush qurganiga o‘n yil bo‘lgan-u, lekin, bekam-u ko‘st ro‘zg‘or tebratmayotganligini ilg‘ab olish qiyinmas. Shuningdek, qizini Yangi yil archasiga olib chiqish jarayonida, qizini, hatto ko‘ngildagidek sayr qildirishni uddalay olmasligi, hayoti faqat ishxonasida kechgan, real voqelikdan uzilib qolgandek taassurot uyg‘otadi, go‘yo.

“...O‘zi yam shahardagi bari istirohat bog‘larining attraksionlari ko‘chib kelibdi-yov. Buning ustiga rang-barang sharlar, Qorbobo bilan Qorqiz, kattagina sahnada esa ertaklar qahramoni raqs tushib yotishibdi. Rosti, bularning barini ko‘rib No‘monjonning o‘zi ham hayajonlanib ketdi. Yodiga paxta dalalarida o‘tgan bolaligi tushib, xo‘rsinib ham oldi.”¹⁸

Muallif No‘monjonning bolaligi ertaknamo bolalar bog‘ida emas, aksincha, minglab, millionlab o‘zbeklarning hayot-mamot masalasiga aylangan paxta dalasida o‘tganini birgina so‘z bilan ifodalab beradi. Kitobxon ko‘z o‘ngida o‘tgan asrning 80-yillarida avj olgan “O‘zbeklar ishi”, “paxta ishi” voqealari namoyon bo‘ladi. Chunki, No‘monjon davr taqozosi bilan bolaligidanoq kelajagi majruh qilingan millionlab o‘zbek bolalarining bittasi edi. Mutelikka, bosh egib yashashga o‘rgatilgan, turmush sharoitini yaxshilash uchun durustroq bir ishga qo‘l urishga ham jur‘ati yetmaydigan, hayotini faqat qorin g‘amida o‘tkazishga o‘rgatilgan va ta‘bir joiz bo‘lsa, shunga mahkum etilgan o‘tgan asrning 80-yillaridagi bola bugun oila boshlig‘i. Ota! Umri o‘tib ketayotganini sezmagandek, farzandi ulg‘ayib qolganini ham keyin anglab yetadi. Buni o‘zi ham tan oladi.

“Bola, bola deymiz-u, bolalarning juda farosatli, sezgir ekanliklarini, ularning birdan katta bo‘lib qolganliklarini sezmas ekanmiz-da”.¹⁹ Bolalarning birdan katta bo‘lib qolishi qachon bilinadi? Qachonki, ota-onaning mashaqqatli hayotiga guvoh bo‘layotgandagina!

...-Mehri, biron nima ob beray.

Qizaloq jon holatda sovg‘asini bag‘riga bosib, keskin bosh chayqadi:

- Hech nima kerakmas.

- Nega axir?

Qizaloq dadasiga tiniq ko‘zlarini tikdi:

- Bu yer qimmat bo‘ladi...

No‘monjonning yuragi simillab og‘rib ketdi. Buni qizchasiga sezdirmaslikka uringach, iloji boricha quvnoq va beparvo tarzda gapirishga urindi:

- Bugun pulimiz ko‘-o‘p. istagan narsangni aytaver...²⁰

Hikoya davomida bayram bahonasida sayr qilish binoyidek bo‘layotgan edi. Ammo, teatrga yaqinlashganda No‘monjonni ishxonadan berilgan teatr chiptasini yo‘qotib qo‘yishim aniqrog‘i, chiptani yo‘qotganini bilib qolishi, kitobxonni No‘monjonga nisbatan

¹⁸ Yo‘ldoshev A. “Mashaqqatlar osha yulduzlar sari”. Hikoyalar. Toshkent- “Yangi asr avlodi”- 2021. 68-b.

¹⁹ Yo‘ldoshev A. “Mashaqqatlar osha yulduzlar sari”. Hikoyalar. Toshkent- “Yangi asr avlodi”- 2021. 68-b.

²⁰ Yuqoridagi kitob. 70-b.

kayfiyatini yanada keskinlashtirishi, tabiiy. “Odam degani ham shunaqa go‘l bo‘ladimi?!” degan o‘y-xayol kechadi, behos. Lekin, aytish mumkin, ana shu o‘rinda ijodkor mahoratini ko‘rishimiz mumkin. Shundoq ham qiziga qanday etib vaqt ajratib, sayrga olib chiqqan otaning, qizi oldida noqulay holatga tushib qolishi asarda kutilmagan burilish bo‘ladi. Chipta yo‘q. yo‘qolgan. Teatrqa kirmaylik desa, qiziga va‘da berib qo‘ygan. Kirish uchun chipta yo‘q. Lekin, qizi uchun, uning xursand bo‘lishi uchun oxirgi chorani ham qo‘llaydi. Ushbu jarayonni muallif mohirlik bilan tasvirlaydiki, teatr qorovuli va u yerdagi mushtumzo‘rning xatti-harakatlari kitobxonni biroz o‘ylantiradi.

Abduqayum Yo‘ldoshev asarlaridagi qahramonlar timsolida o‘zligida bo‘lgan xatoliklarni yengishga harakat qilayotgan shaxslarni ko‘rishimiz mumkin. Hikoyalarida shaxs uchun muhim bo‘lgan e‘tiqod masalalari ruhiy olamida kechayotgan gunohkorlik hissi No‘monjon misolida aks ettiriladi:

“Chiqmagan jondan umid” qabilida kirish eshigi yoniga bordi. Semirib ketganidan qorni oldinga osilib tushgan, harsillab nafas olayotgan, yog‘ochi chidamaganidanmi, kattakon temir stulga yalpayib o‘tirib olgan tund basharali eshik bonning avzoyidan yaxshilik kutib bo‘lmasdi...²¹

Shu o‘rinda halizamon ko‘ngilni g‘ash qiluvchi nimadir bo‘lishini sezib turasiz.

Dunyoda birovdan bir nimani iltimos qilishdan og‘iri yo‘q. ayniqsa, hamsuhbating senga oshkora ishonqiramay, shubhalanib qaray boshlasa. Bunday vaziyatga tushgan kishigina No‘monjonning holatini qalban his etishi mumkin.

... Eshik bon pinak buzmadi:

- yo‘q. Senga o‘xshagan odamlarning gapiga ishonaversam, teatrni odam bosib, turishga yam joy qolmasdi.

Dili og‘rigan No‘monjon qizi yaqinlashib qolganligi bois beixtiyor shivirlab so‘radi:

- Men qanaqa odam bo‘libman?

- Eshikbon bo‘ynini cho‘zdi:

- Qanaqa bo‘larding, yolg‘onchi odamsan-da. Bir yarim ming so‘mlik bilet uchun qizingni o‘rtaga qo‘yib qasam ichyapsan. Imonsiz...²²

Teatr chiptasini yo‘qotib qo‘yib, “tund basharali” eshik bondan ichkariga chiptasiz kirishga ijozat so‘rayotgan ota mardlik, shijoat timsoli deya ko‘ruvchi qizchasi ko‘z o‘ngida “Yolg‘onchi”, “Qasamxo‘r”, “Imonsiz” bo‘lib, uyatda, dahshatli darajadagi uyatda qoldi. No‘monjon bir narsadan, qizining oldida uyalib qolishdan, uning o‘ziga nisbatan cheksiz hurmatini yo‘qotib qo‘yishdan cho‘chib yurardi. Mana shu dahshatli voqea yuz bergandi...²³

Eshikbonning haqoratlari, zo‘ravonning kaltaklari, qizining oldida sharmandai sharmisor bo‘lgani-bularning barisi uning sabr kosasini to‘ldirgandi. “O‘lganning ustiga tepgan” qilgandek bezbet chiptachining haqoratomuz gaplari No‘monjonni “bezori” qilganini tushunib yetasiz.

Aksariyat hollarda, yaxshi insonlarning yomon xulqli odamlarga aylanishiga jamiyat, atrof-muhitning salbiy ta‘siri sababchi bo‘ladi. Bu aynan No‘monjondek kishilar timsolida namoyon bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, Abduqayum Yo‘ldoshev hikoyalarida davr va inson muammosi, davrning inson xarakteriga ta‘siri va yozuvchining barqaror xarakterlar yaratish borasidagi mahorati ochib berilgan. Abduqayum Yo‘ldoshev yaratgan xarakterlarni tushunish uchun uning birgina hikoyasini o‘qib chiqish kifoya qilmaydi, negaki, bir asarida

²¹ Yo‘ldoshev A. “Mashaqqatlar osha yulduzlar sari”. Hikoyalar. Toshkent- “Yangi asr avlodi”- 2021. 72-b

²² O‘sha kitob. 73-b

²³ Keltirilgan manba. 73-b

yaratgan obraz, xarakter boshqa bir asarida yaratilgan obraz va xarakterning mantiqiy davomidek tuyuladi

Abduqayum Yo‘ldoshev asarlarida davr va inson muammosining yoritilishida, yozuvchi nuqtai nazari va qahramon tabiati, xarakterlar rangbarangligi va ruhiyat tasviri, maishiy hayot tasvirini gavalantirishda yozuvchining individual uslubi, nasr va janr imkoniyatlari, badiiy til vositalarining adib ijodidagi o‘rni alohida seziladi. Asarlarda yozuvchi qahramonlarning ichki va tashqi qiyofadoshligi, adibning poetik mahorati, individual poetik uslubga xos ruhiy psixologik ijod uslubining o‘ziga xos ko‘rinishi deyish mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. Qobulova N., “Erkin A’zam nasrida davr va inson konsepsiyasi” filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertasiya, Samarqand, 2020 y.
2. Yo‘ldoshev A. “Mashaqqatlar osha yulduzlar sari”. Hikoyalar. Toshkent-“Yangi asr avlodi”- 2021.
3. Abduqayum Yo‘ldoshev, “Ishq afsunlari” Toshkent, “Yangi asr avlodi”, 2019 y.,